

ONDŘEJ SLÁDEK

BIBLE A DEMYTOLOGIZACE: K NÁBOŽENSKÉ HERMENEUTICE RUDOLFA BULTMANNA

Klíčová slova: Bultmann, Bible, náboženská filozofie, hermeneutika, demyologizace.

Key Words: Bultmann, Bible, religious philosophy, hermeneutics, demythologization.

The Bible and Demythologization: Notes on the Religious hermeneutics of Rudolf Bultmann

Abstract

The study analyzes one of the types of hermeneutics of religion (*hermeneutica sacra*) that of religious hermeneutics of which the main distinctive feature is that it defends and actualizes the truth of a certain religion. One of the striking examples of that approach is the interpretative conception of Rudolf Bultmann – demythologization. According to Bultmann, reading, demythologization and an existential interpretation of biblical texts can lead us to the understanding of an authentic reality of man, human beings, whereas personal faith leads us to a true self-understanding. Bultmann's hermeneutic method is neither philosophical, in spite of the fact that he uses philosophical languages, nor can it be applied to different texts of other religions. It is a procedure which is derived from an interpretative framework of Christianity and refers back to this realm. This method strives for a personal "encounter", for a confrontation of the reader's personal experience with a biblical text and its world.

Nepochopitelnost Boha neleží v rovině teoretického
myšlení, nýbrž v rovině osobní existence.

(BULTMANN 1995: 31)

1. Úvod

Stálé hermeneutické úsilí interpretace, překládání textů či prostě jen pojmenování a určování přesných významů zkoumaných fenoménů se odvíjí od nevyčerpatelné pokladnice lidské imaginace. Úkol porozumět tomu, co je náboženství, jaký význam pro danou společnost, skupinu nebo osobu měly či dosud stále mají určité náboženské skutečnosti, objasnit skryté smysly a významy posvátných textů, mýtů a symbolů, jak v rámci určité náboženské tradice, tak v rámci konkrétních historických a sociálních poměrů, ale i úkol porozumět *existenciální*

situaci náboženského člověka a jeho vlastnímu *seberozumění*, *jinosti* druhých a *manifestacím posvátného*, je cílem *hermeneutiky náboženství*.

Myslím tím všechny takové interpretační metody a pravidla, která se zaměřují na fenomén náboženství (tj. náboženské i nenáboženské interpretace). Hermeneutiku náboženství proto chápu jako široký proud interpretačních metod, soubor souborů těchto metod a postupů, které opustily své staletými vyhloubené koryto a postupně se začaly doširoka rozlévat po celé krajině náboženství do té míry, že v současnosti již nejde rozlišit původní hlavní proud od všech ostatních, které zaplavily celou oblast a postupně se ztrácí daleko na horizontu.

Z velkého množství významů, které nalézáme v dějinách hermeneutického myšlení při analýze pojmu *hermeneutika náboženství*, můžeme podrobněji nastínit tři jeho základní podoby. Jsou to: 1) náboženská hermeneutika; 2) filozofie náboženství a 3) hermeneutická religionistika. V následující studii se zaměřím na analýzu první jmenovaného typu.

2. Hermeneutické paradigma

Počátky dějin hermeneutického myšlení bývají nejčastěji spojovány s exegetickou činností raně křesťanských vykladačů, anebo s alegorickými výklady mýtů stoiky. Nejstarší doklady umění interpretace lze ovšem nalézt již v tradici řeckých rapsodů. Někteří badatelé jsou přesvědčeni, že o hermeneutice můžeme uvažovat všude tam, „kde byly nabízeny alespoň zčásti metodické pokyny pro interpretaci“ (GRONDIN 1997: 13). Slovo hermeneutika je etymologicky odvozováno z řeckých slov *herméneúein* (interpretovat)¹ a *herméneia* (komentář či výklad textu; schopnost výrazu a komunikace), přičemž jako jeden z prvních doložitelných dokladů hermeneutické tradice se uvádějí rozdílná čtení a výklady Homérovy *Ílliady* a *Odysey* ze 4. století před n. l. (KENNEDY 1989: 10–11). Zmiňovány jsou jazykové posuny a změny, odlišná pojetí významově nejednoznačných a metaforických pasáží.

Na interpretační obtíže některých částí Homérova díla upozorňovali již Platon a Aristoteles, autoři prvních systémových přístupů k otázce interpretace. Na ně navázali mnozí další (např. Klémens Alexandrijský, Órigenés, Aurelius Augustinus, Martin Luther, Flacius Illyricus aj.), kteří se výrazně podíleli na formování nových interpretačních postupů, ale i na reflexi samotného jazyka daného textu (zvl. bible a jiných náboženských textů), užitých stylistických prostředků a kontextu, ve kterém dílo vznikalo. Z hlediska dějin hermeneutiky lze o všech interpretačních systémech vzniklých do 17. století, kdy si hermeneutika začala poprvé klást nárok na univerzalitu (zvl. v koncepcích J. C. Dannhauera, J. M. Chladenia aj.), uvažovat jako o *ars interpretandi*. Teprve po objevení moderních hermene-

¹ Původní řecké slovo *herméneúein* v sobě zahrnuje přinejmenším tři významy: a) ústně interpretovat poezii (přednášet, vyjadřovat); b) vysvětlovat; c) překládat (srov. PREMINGER – BROGAN 1993: 516).

utik, které se soustředily na problém samotného rozumění a usilovaly o to stát se metodologickou základnou duchovních věd, byly zpětně všechny tyto interpretační techniky označeny za „tradiční“, resp. „starší“ hermeneutické metody.²

Třebaže diskuse o tom, kde a kým počínají moderní dějiny hermeneutiky, stále trvají, z dějinného hlediska můžeme za moderní hermeneutické teorie považovat takové obecné interpretační nauky, které překročily rámec speciálních hermeneutik. Formativní fáze tohoto období spadá do 18. – 19. století (F. D. Schleiermacher, W. Dilthey), o němž francouzský filozof Jean Greisch konstatoval, že se jednalo o éru formování „hermeneutického paradigmatu“, kdy hermeneutika dosud chápána jako „výklad“ textů byla rozšířena o obecnější problém rozumění, který přesahuje rozměr samotného literárního vyjádření (GREISCH 1985; 1995).

Vedle množství interpretačních postupů, od filologicky rekonstruujících až po symbolicky vykládajících, se v tomto období objevila pluralita i ve vztahu k interpretovaným předmětům, kterým se mohl stát jakýkoli fenomén, projev jednotlivce či kultury. Do značné míry k tomu přispěl i rozvoj moderní metodologie duchověd – *Geisteswissenschaften*, v nichž jsou jednotlivé humanitní disciplíny představeny jako vědy, jejichž materiál, s nímž pracují, je takového charakteru, že vyžaduje *interpretaci*. Podmínkou možnosti každého poznání (sebe i druhých) stanovil W. Dilthey *životní prožitek (Erlebnis)*. Lze ho chápat jako psychický proces, v němž se bezprostředně zachycují osobní životní pochody, stavy, představy a pocity (srov. DILTHEY 1992). Současně ale zdůraznil, že při sebepoznávání nejde pouze o psychické sebeporozumění, o introspekci, ale též o objektivizované prožitky, které nám dovolují na základě napodobování postihnout *jiný* lidský život – vnitřně jej znovuprožít (*Nacherleben*). To je možné výlučně díky naší schopnosti projektovat, „přenášet“ své vlastní prožitky a představy do jiného: „napodobování je zároveň znovuprožívání“ (*Nachbilden ist eben Nacherleben*).

V hermeneutickém procesu rozumění, jehož formou byla indukce, která z jednotlivostí určuje celek, se jako fundamentální ukázala triáda kategorií: život (prožití), vyjádření a rozumění. Jejich vzájemný vztah lze vyjádřit vazbou: život (prožití) → vyjádření → rozumění.³ Koncept rozumění (*Verstehen*) Dilthey nechápal pouze jako teoreticko-poznávací kategorii a předpoklad každé vědy, ale uvažoval o něm jako o existenciálním pojmu, základní podmínce a rysu samotné lidské existence. Rozumění není jen účelovou činností, která postihuje jednotlivé pro-

² Rozlišení a klasifikace hermeneutických metod na „starší“ a „moderní“ není příliš šťastné, v dějinách hermeneutiky je to přesto poměrně rozšířená a běžně používaná praxe. Problematické však zůstává samotné vymezení těchto termínů „starší“ a „moderní“, respektive „tradiční“ a „nové“. Někteří historici totiž dobu vzniku moderních hermeneutických metod datují do období moderny, jiní ji spojují až s tematizací problematiky rozumění (*Verstehen*), tak jak ji představuje Schleiermacher, Droysen či Dilthey, a chápou ji jako „předstupeň“ filozofické hermeneutiky H.-G. Gadamera (srov. BRUNS 1992; PALMER 1969; GRONDIN 1997; BÍLEK 2003; SZONDI 2003).

³ Diltheyova triáda procesu rozumění, která byla představena jako základ metodologie duchovních věd, je konkrétní podobou procesu interpretace, který lze „obecněji“ schematizovat: interpretace → jazyk → rozumění. V této souvislosti je třeba zdůraznit vazbu mezi jazykem a rozuměním jakožto podstatným prvkem každé interpretační teorie.

žitky a psychický život lidského individua, ale je především procesem zaměřujícím se na *všechny* „objektivizace života“. Předmětem rozumění (tzn. postížení jejich vzájemných souvislostí a objektivních významů vytvářených životem) se v jeho teorii měly stát *všechny* formy lidského vztahu: objektivně strukturované celky, smyslové skutečnosti, historické hodnoty, výtvoři člověka atd. (HROCH 1989: 40).

Byla to právě Diltheyova škola rozumění (*Verstehen*), která svým empatickým postojem sehrála v dějinách hermeneutiky zásadní roli. Mimo jiné i proto, že Dilthey si jako jeden z prvních položil otázku po vztahu jazyka a rozumění, která pak dominovala hermeneutickým teoriím po celé období 20. století. Pro tento „hermeneutický věk rozumu“, ve kterém došlo k uznání celostní interpretativní dimenze samotného myšlení (GREISCH 1995: 17n), je charakteristické, že problém rozumění se díky hermeneutice lidského pobytu Martina Heideggera a univerzální hermeneutice Hanse-Georga Gadamera stal svébytnou ontologicko-gnoseologickou a metodologickou kategorií. U hermeneutiky Gadamer zdůrazňoval a oceňoval především to, že je spíš praxí než teorií. Hermeneutiku primárně nevnímal jako metodu, ale jako rozumějící postup využitelný v jednotlivých vědních disciplínách. On sám se věnoval promyšlení aplikované hermeneutiky zvláště v uměnovědné oblasti a estetice (HEIDEGGER 1996; GADAMER 1965; 1999; POKORNÝ 2006).

I díky jeho vlivu se v druhé polovině 20. století hermeneutický přístup rozšířil za vlastní hranice filozofie do různých oblastí humanitních věd: do historie, sociologie, lingvistiky, psychologie, antropologie, literární vědy, religionistiky atd. Přestože se jednotlivé hermeneutiky značně odlišují svými teoreticko-metodologickými postoji, svými východisky a intencemi, společné je pro ně to, že se zaměřují na interpretaci smyslu a významu určitého fenoménu, usilují o vypracování konkrétních interpretačních postupů, kterým nejde o reduktivní vysvětlení daného faktu, ale mnohem spíše o jeho celostní rozumění.

3. Bible a náboženská hermeneutika

Vraťme se ale na počátek dějin hermeneutiky. Nelze přehlédnout, že již samotný úsvit civilizace Okcidentu je spojen s problémem interpretace a potřebou porozumění tomu, co není zřejmé na první pohled, co potřebuje vysvětlení. Mohli bychom se domnívat, že úkol interpretace je výlučně vztažen na písemně fixovanou řečovou promluvu, o čemž by svědčila rozsáhlá kritická a exegetická činnost mnoha učenců již z období antiky a patristiky. Vezmeme-li však v úvahu kulturně-historický vývoj, zvyky a tradice oblastí (Blízký východ, Indie, Řecko atd.), kde vznikaly texty, které v současnosti považujeme za nejstarší literární památky, zjistíme, že „literatura“ nebyla primárně určena k osobním účelům, ale měla být veřejně přednášena za doprovodu hudby a přítomnosti obecnstva při různých příležitostech, jako byly soukromé, veřejné, náboženské, obecné i celonárodní oslavy. Povaha takových textů i jejich interpretací se tedy nutně vztahovala k si-

tuaci a podmínkám, v nichž se „četba-přednes“ odehrával. Již v tomto prvotním, před-literárním období se problematika interpretace představila v celé své složitosti: vedle potřeby porozumět řečenému jako estetickému a společenskému prvku – i jeho např. náboženskému charakteru – se objevovala nutnost porozumět výrazu, gestu, pohybu, činu, ale i celému systému úkonů.

Uvažujeme-li z hlediska literární hermeneutiky v této souvislosti o textech, které vznikly jako písemná fixace všeho, co má vztah k náboženským fenoménům a náboženství skládajícímu se z celé řady navzájem odlišných, ale současně pevně provázaných oblastí (zvl. oblasti úkonů spjatých s kultem, oblasti zobrazování a oblasti slovního vyjádření vztahu k bohům a posvátnému; srov. VERNANT 1995), takové texty, k nimž náboženský člověk vyjadřuje svůj vztah (posvátnou úctu), nazýváme *posvátnými texty*.

Vytváření interpretací a systému interpretačních pravidel jednotlivých náboženských textů (*hermeneutica sacra*), které jsou v případě západní civilizace nejčastěji spojovány s texty bible, koránu a tóry, je výlučnou záležitostí náboženských autorit. Jejich vlastní texty mohou být dále interpretovány a reinterpretovány, odmítnuty či naopak kodifikovány jako neměnné a základní vzory porozumění. Tato dynamika interpretací ukazuje nejen to, jak se vytváří a proměňují konkrétní náboženské tradice, ale potvrzuje se tím zároveň jejich zásadní *sebe-interpretativní* charakter (tzv. *náboženská interpretace*). Během staletí získaly tyto tradice mnoho různých podob, které se v zásadě nelišily jen svými východisky a intencemi, ale i svým charakterem a pojetím toho, co je interpretace, kdo ji může provádět, a tvrzeními o tom, co ještě lze interpretovat a co již nikoli (srov. FABINY 1992). Například v křesťanství (ale nejen zde) je to nejlépe doložitelné na vztahu ortodoxie a hereze, totiž na potřebě porozumění, sebepochopení a vymezení se vůči „jiným“ – náboženstvím a tendencím, jež jsou vnímány jako ohrožující. Přičemž v procesu „vymezování“ vlastně dochází k sebeporozumění a postupnému formování určité dogmatické tradice daného křesťanského proudu.

Příkladem náboženské hermeneutiky, která je *de facto* procesem aktualizace původních norem (normativních textů) a která se formuje jednak v rámci konkrétní náboženské tradice a jednak s ohledem na své vlastní potřeby a cíle (potřeba přizpůsobení norem stále se měnícím životním podmínkám), je tzv. rabínská hermeneutika. Na některé její základní rysy upozornil Günter Stemberger:

Proces aktualizace Tóry vedl ke vzniku „ústní Tóry“. Tento proces je spojen především s výkladem Bible, ať už přímým odvozováním nových ustanovení či představ z textu Bible, nebo zpětným zdůvodněním určitého tradičního postoje hledáním příslušného biblického podkladu. Jakkoli se může zdát, že rabíni zacházejí s Biblí svévolně, dodržují přitom pravidla (*midot*), která rabínská tradice v průběhu času shrnovala do souborů, jako je 7 pravidel Hilelových, 13 pravidel R. Jišmaele nebo 32 pravidel R. Eliezera (ben Jose ha-G'lili). (STEMBERGER 1999: 35–36)

Stembergerova charakteristika povahy rabínské hermeneutiky je vhodnou ilustrací procesu náboženské interpretace, upozorňuje totiž na ústřední rys náboženské hermeneutiky: na instrumentální použití hermeneutiky pro obhajobu a aktu-

alizaci nábožensky kladených pravd. Základním úkolem náboženské hermeneutiky je překlad náboženské řeči do jiného kódu; nicméně povaha tohoto kódu je podstatně určena vlastním rámcem dané náboženské tradice. Od ní se odvíjejí jednotlivá pravidla interpretace a principy rozumění. Domnívám se, že náboženskou hermeneutiku lze v tomto smyslu považovat za jeden konkrétní typ hermeneutiky náboženství, který vztah hermeneutiky a náboženství řeší v kontextu konkrétního náboženského systému. Tato náboženská interpretace náboženství, přestože mnohdy využívá filozofické obhajoby nábožensky vznesených pravd, svůj vysvětlující rámec a náboženský jazyk neopouští. Mýtopoetická podoba náboženského jazyka může být racionalizována jak systematickou, věroučnou soustavou – teologií, tak její filozofickou obhajobou – náboženskou filozofií.

Jiným dokladem náboženské hermeneutiky může být interpretační koncepce německého teologa Rudolfa Bultmanna (1884–1976), který pod vlivem filozofie Martina Heideggera a existencialismu vytvořil vlastní, existenciální metodu interpretace biblické zvěsti, jež se stala jedním z nejvýraznějších myšlenkových proudů v teologickém prostředí po druhé světové válce.⁴ Bultmann se postavil proti tradici liberálního protestantismu, v němž dominovala historicko-kritická metoda a tendence k objektivnímu popisu, resp. k rekonstrukci obrazu historického Ježíše. Místo toho se pokoušel prozkoumat a stanovit subjektivní podmínky možnosti porozumění biblickému textu. Uvědomoval si, podobně jako jiný německý teolog, Karl Barth, že při četbě a výkladu Nového zákona nejde jen o tento samotný text, který měl být podle Lutherova požadavku vyložen *sola scriptura*, a podle liberálních teologů objasněn všemocnou historicko-kritickou metodou, ale o to, že je zde ještě jiný, neméně důležitý faktor: sama *životní situace* čtenáře. Zatímco Barth ve své hermeneutické koncepci vycházel z reflexe situace kazatele, Bultmann se soustředil na čtenáře a posluchače biblického slova; zabýval se proto především otázkou přijetí Božího slova v jeho autentickém smyslu (SKALICKÝ 1997: 32).

Problém interpretace biblických textů spočívá podle Bultmanna v tom, že obraz světa (*Weltbild*), který tyto texty představují, se zcela zásadně odlišuje od obrazu světa, jenž byl vypracovaný a rozvinutý v antickém Řecku, i od obrazu světa přijímaného moderním člověkem (srov. BULTMANN 1995: 13). Biblické pojetí světa, stejně tak jako představy o Božím království a o eschatologickém dramatu, Vykupiteli a vykoupení, považuje Bultmann za *mytologii*, která je člověku moderní doby již nesrozumitelná a *ipso facto* je pro něj nepřijatelná.

Celé chápání světa, jaké se předpokládá v Ježíšově kázání i v Novém zákonu vůbec, je mytologické, to znamená: představa, že je svět rozčleněn do tří poschodí: nebe, země a pekla; dále pak představa, že do chodu věcí zasahují nadpřirozené síly, představa zázraku; a zejména pak

⁴ Metoda „existenciální interpretace“ získala mnoho podob, z nichž nejvýznamnější představují teologické práce Gerharda Ebelinga, Herberta Brauna, Ernesta Käsemanna, Paula Tillicha, Johna A. T. Robinsona, Paula M. van Burena a Harveye Coxe (srov. OEMING 2001; KONEČNÁ 2007).

představa, že nadpřirozené síly zasahují i do vnitřního života duše, že člověka může pokoušet a kazit ďábel a že ho mohou posednout zlí duchové.
(BULTMANN 1995: 13)

Mytologie se v jeho pojetí stává výrazem určitého chápání lidské existence (srov. BULTMANN 1995: 16). V duchu pozitivismu vnímá mýtus jako objektivizaci všeho, co je mimosvětské. Považuje jej za neadekvátní a neuspokojivou výpověď o moci, která zásadním způsobem ovlivňuje a vstupuje do života člověka z toho důvodu, že tuto transcendentní realitu líčí jako objektivní skutečnost, vyjadřuje ji v příbězích o činech bohů a héroů, jako by šlo o lidské skutky a dějiny. Jelikož samo jazykové uchopení mýtu je vyjádřením určitého obrazu světa, domnívá se, že jeho studium a analýza mytologické narativy se nemá zabývat biblickými příběhy jako zprávami o historických událostech.

Máme číst bibli jen jako nějaký dokument o dějinách, abychom mohli rekonstruovat minulou dějinnou epochu, k níž bible slouží jako „pramen“? Nebo je bible víc než pouhý pramen? Myslim, že naším skutečným zájmem je slyšet, co bible může říci naší přítomné situaci, slyšet, jak se to opravdu má s naším životem a s naší duší.
(BULTMANN 1995: 37)

V této souvislosti si proto klade zásadní otázku: Jaký význam má Ježíšovo kázání i kázání celého Nového zákona pro moderního člověka? (srov. BULTMANN 1995: 14). Pochopit jej znamená dle Bultmanna použít takový výkladový postup, který za novozákonními mytologickými představami odhalí jejich hlubší význam; tuto metodu nazývá *demytologizací* (*Entmythologisierung*). „Jejím cílem není odstranit mytologické výpovědi, nýbrž je vyložit. Je to metoda hermeneutiky“ (BULTMANN 1995: 15). Bultmann ji v ucelené podobě představil v roce 1941 v práci *Neues Testament und Mythologie*.⁵ Dále jsou to vedle mnoha studií především knihy *Kerygma und Mythos* (1948) a *Jesus Christus und die Mythologie* (1964).⁶

Úkolem demytologizace je proniknout pod svrchní „mytologické“, historicky odlišné části textu k jeho skrytým, hlubinným strukturám. Předpokladem, ze kterého vychází Bultmannova hermeneutická metoda, je skutečnost, že bible implicitně obsahuje určité pochopení lidské existence, určité porozumění možnostem lidského života, které interpretovi umožňuje porozumět své vlastní životní situaci, svému bytí, ale stejně tak i Bohu a světu. Bibli Bultmann chápe jako slovo, jež je zaměřeno na konkrétního interpreta a které „mne poučuje nejen o existenci v obecném smyslu, nýbrž které mi dává skutečnou existenci“ (BULTMANN

⁵ Bultmann svou hermeneutickou metodu demytologizace poprvé představil v stejnojmenném eseji *Neues Testament und Mythologie*, publikovaném téhož roku (1941); (srov. JOHNSON 1987: 39; BULTMANN 1985).

⁶ Zatímco polemické reakce na dílo *Neues Testament und Mythologie*, vydané v průběhu druhé světové války, nepřekročily hranice Německa, širšího ohlasu a značných diskusí se dočkaly až obě další práce – a to jak v samotném Německu, tak zvláště v Spojených státech amerických (srov. BULTMANN 1995).

1995: 38). Četbou, demytologizací, respektive existenciální interpretací textů bible lze podle Bultmanna dospět k pochopení autentické skutečnosti člověka, lidského bytí a prostřednictvím osobní víry dosáhnout opravdového sebeporozumění (*Selbstverständnis*).

4. K otázce rozumění

Základní podmínku možnosti rozumění a výkladu každého textu nalézá Bultmann ve skutečném *vztahu* interpreta k věci, na niž se daného textu dotazuje. Tento vztah nazývá „životním vztahem“ (BULTMANN 1995: 36; srov. BULTMANN 1994a: 89n). Bez něj a bez určitého předporozumění (*Vorverständnis*), které je v tomto vztahu implicitně obsaženo, není možné pochopit a vyložit žádný text. Kategorie předporozumění se tedy ukazuje jako jeden z ústředních bodů Bultmannovy hermeneutické teologie. Před čtenářem i autorem textu se musí odkrývat určitá společná „skutečnost“, určitý prožitek, životní situace či zkušenost se světem a Bohem, které autor zašifroval ve svém vidění skutečnosti – v mytickém obrazu světa – do biblického textu a které stejně tak čtenář ze své vlastní životní situace či zkušenosti dešifruje – do vlastního (moderního) obrazu světa. Porozumět biblickému chápání lidské existence je možné pouze za předpokladu osobního rozhodnutí a díky opravdovému „životnímu vztahu k věci“, který vede interpreta k tomu, že usiluje o porozumění své vlastní existenci, svému – heideggerovsky řečeno – vlastnímu pobytu. Toto bytostné porozumění, které vyrůstá z osobní konfrontace interpreta s novozákonním textem a které vnímá biblické slovo jako slovo primárně odpovídající na čtenářovy existenciální otázky, je, jak píše Rudolf Bultmann, „propůjčováno Duchem svatým, jímž sám nemohu disponovat“ (BULTMANN 1995: 39).

Mohli bychom se domnívat, spolu s mnoha odpůrci této hermeneutické metody, že demytologizace je vlastně jen racionalizací křesťanské zvěsti. Bultmann tento názor rezolutně odmítal a naopak zdůrazňoval, že právě demytologizace objasňuje pravý význam Božího tajemství. Porozumění biblickým textům, jež je garantováno působením Ducha svatého, otvírá víra, která ovšem není věděním, nějakým obecným světovým názorem (*Weltanschauung*), ale spíše děním odehrávajícím se „zde a nyní“. „Víra může být jen živoucí vírou, kdy se věřící napořád táže, co mu Bůh zde a nyní říká“ (BULTMANN 1995: 45). Věřit podle Bultmanna znamená, že člověk rozumí sám sobě „zde a nyní“ jako Božímu stvoření, kdy „zde a nyní“ Bůh skutečně vstupuje a setrvává v prostoru lidského bytí (OEMING 2001: 186). Člověk však nemůže vlastní autentičnosti, opravdového sebeporozumění (*Selbstverständnis*) dosáhnout sám, a to ani prostřednictvím věci či okolního světa, neboť je „bytí v hříchu“ (*Sein in der Sünde*). Jeho spása mu může být darována pouze skrze víru, jež nepřichází ze světa, nýbrž od Boha, a v níž zcela nově rozumí svému bytí. Víru samotnou a *průlom* k autentičnosti Bultmann chápe jako konkrétní Boží čin, který se děje právě „zde a nyní“. Tento pohyb pohybu, ve kterém člověk spěje od neautentičnosti k au-

tentičnosti a ve kterém prochází hlubokou vnitřní obnovou, nazývá odsvětštění (*Entweltlichung*).

Bultmann podtrhuje, že poznání Boha jako transcendentního protějšku člověka je nejlépe možné v osobním „setkání“, hovořit pak o jeho jednání lze pouze tím způsobem, že se „zároveň mluví o naší existenci, jež je Božím jednáním zasahována“ (BULTMANN 1994b: 6). Boha nechápe jako fiktivní personifikaci subjektivních stavů duše; vnímá ho spíše jako něco, co je „zcela jiné“ (*ganz Andere*). Bultmannovo pojetí Boha jako „jinakosti“ se však podstatně liší od stanoviska německého teologa a historika náboženství Rudolfa Otta, od něhož přebírá pojmové vymezení posvátna (OTTO 1998). Zatímco Otto, ale později i například Mircea Eliade, chápe posvátno v ontologickém smyslu, jako skutečnost jiného řádu, kterou člověk pociťuje a která se vyjevuje jakožto naprosto odlišná od skutečnosti profánní (srov. ELIADE 1994; 2004), Bultmannovo pojetí vychází z teologického konceptu, podle kterého je vztah člověka k transcendentnu darem. Bůh se od hříšného člověka odlišuje do té míry, že každé setkání s ním je provázeno *proměnou* lidské existence (srov. SMOLÍK 1993: 33).

Je patrné, že Bultmannovo pojetí transcendentna opustilo tradiční (scholastické a reformační) pojetí Boha coby (a) předmětu metafyzických úvah a (b) objektu, který se nachází ve zcela odlišné sféře bytí. Bultmann jej naopak hledá a nachází *uprostřed profánního světa* jako jeho „přesah“, transcendenci („Nepodmíněné“ je v podmíněném). Z gnoseologického hlediska jsou zajímavé Bultmannovy úvahy o možnosti výpovědi o tomto „zcela jiném“, o němž již nelze, zvláště po 1. světové válce, vypovídat tak, jak tomu bylo dosud. Jeho vyjevení se může radikálně lišit od našich dosavadních představ a zobrazení (srov. BULTMANN 1960). Bultmann je skeptický k možnosti obecných výroků o Bohu, stejně tak jako o životě. V duchu své existencialismem ovlivněné hermeneutiky stanoví za základní podmínku možnosti výpovědi o Bohu výpověď o vlastní existenci. Ta není ani negativní, ani nemá obecnou formu.

O mé osobní existenci mohu vypovídat pouze zde a nyní v konkrétní situaci mého života. Smysl a význam koncepce o Bohu i koncepce Boha jednajícího se jistě dají vyjádřit obecnými slovy, pokud mohu říci, že Bůh je mocí, která mi dává život a existenci, a pokud mohu tyto činy popsat jako setkání, jehož se moje osobní rozhodnutí dožaduje. Proto neuznávám, že by bylo možno hovořit o Bohu jednajícím v obecných větech; mohu mluvit jen o tom, co mně Bůh zde a teď činí, čím mne zde a teď oslovuje.

(BULTMANN 1995: 47)

Bultmannova hermeneutická metoda demyologizace, která je konkrétní aplikací existenciální interpretace biblických textů, je významným interpretačním nástrojem, jenž spojuje metodu historické analýzy s teologickým exegetickým úsilím orientovaným na současnost.⁷ Kořeny jejího vzniku můžeme hledat v reakci na dominantní vliv historicko-kritické metody, ale i v reakci na „križi zvěstování“, totiž potřebu interpretovat kerygma modernímu člověku.

⁷ K analýze Bultmannovy hermeneutické teologie viz např. PAINTER 1987; PIŠTORA 2006.

O nutnosti „nového slova“ o evangeliu hovořil již Dietrich Bonhoeffer, který položil základ „nenáboženské“ interpretace biblické zvěsti. Základním rysem této z náboženských potřeb vycházející nenáboženské interpretace náboženství je vědomí toho, že víra a náboženství se prvotně a bytostně týkají profánního světa, ve kterém je Bůh transcendentní v samém středu lidského života (BONHOEFFER 1991: 202). Zatímco Bultmann svůj hermeneutický projekt opírá o existenciální filozofii, Bonhoeffer se k ní staví zásadně kriticky. Bultmannův návrh demytologizace chápe jako překonaný a zastaralý požadavek, který podle jeho mínění není dostatečně radikální, jelikož nenábožensky je podle něj třeba interpretovat nejen mytologické, ale i samotné náboženské pojmy (srov. BONHOEFFER 1991: 203).

5. Závěry

Limity Bultmannova hermeneutického přístupu lze nalézt především ve využití jazyka a rámce heideggerovské filozofie, jakkoli jej Bultmann upravoval a přizpůsoboval nárokům své teorie. Filozofická báze samotná je, jak zdůrazňuje mnoho kritiků, značně abstraktní a odtržená od konkrétních kulturně-politických a sociálních problémů.⁸ Jinými omezeními se zabýval Paul Ricoeur, který ve svých analýzách namítal, že Bultmann nerozlišuje dvě základní roviny mýtu – jeho pseudosymbolický (doslovný) a vlastní symbolický rozměr. Demytologizace je podle něj sice užitečná metoda, avšak pouze ve spojitosti s rozbořením první sféry mýtu, totiž s dogmatickými a zvěcnělými symbolickými strukturami či ideologiemi, tedy s doslovnými, falešnými interpretacemi biblických textů. Naopak demytologizaci určité symbolické roviny (desymbolizaci) mýtu jednoznačně odmítá (uskutečňuje-li se totiž desymbolizace filozofickými prostředky, mýtus pak ztrácí svůj základní charakteristický rys – narativitu; KEARNEY 1993: 23).

Přínosem současnému hermeneutickému myšlení v teologii se naopak ukázalo Bultmannovo zdůrazňování role předporozumění a skutečného *životního vztahu* interpreta k interpretované věci jako základní podmínky možnosti rozumění kerygmatu biblických textů. Demytologizace je v jeho pojetí technikou, která usiluje o nenáboženskou interpretaci náboženské zvěsti.

Zdálo by se, že Bultmannova hermeneutická teorie je ve své podstatě jistou formou filozofie náboženství. Filozofií, která usiluje o racionalizaci křesťanských sdělení. To je však pouze vnější pohled, který podstatně opomíjí náboženské myšlenkové pozadí, respektive to, že snaha „nenábožensky“ interpretovat náboženství se odvíjela od potřeby protestantské teologie překonat krizi zvěstování. Bultmannova hermeneutická metoda proto nepředstavuje a netematizuje konflikt náboženské a nenáboženské interpretace. Není filozofií, ačkoli využívá filozo-

⁸ Mnoho kritiků R. Bultmanna považovalo uvedené „zřeknutí“ se problémů reálného světa i koncept odsvětštění a širšího směřování celé jeho teorie demytologizace za projev skrytého antijudaismu. K této problematice viz OEMING 2001: 193n.

fického jazyka, není obecně využitelnou metodou aplikovatelnou na jiné texty v jiných náboženstvích. Byla a je záležitostí křesťanské teologie, je postupem, technikou, která vychází z interpretačního rámce křesťanství, a do této oblasti je i zpětně orientována. Je metodou, která usiluje o osobní „setkání“, o konfrontaci vlastní čtenářovy životní zkušenosti s biblickým textem, resp. s biblickým kerygmatem, o „zasazení“ čtenáře a o jeho „proměnu“.

Literatura

BÍLEK, Petr A.

2003 *Hledání jazyka interpretace. K modernímu prozaickému textu* (Brno: Host)

BONHOEFFER, Dietrich

1991 *Na cestě ke svobodě. Listy z vězení*; přel. Miloš Černý, Miroslav Heryán, Jan Šimsa (Praha: Vyšehrad)

BRUNS Gerald L.

1992 *Hermeneutics. Ancient and Modern* (New Haven–London: Yale University Press)

BULTMANN, Rudolf

1985 *New Testament and Mythology and other Basic Writings*; přel. Schubert M. Ogden (London: SCM Press)

1960 „Concerning the Hidden and Revealed God“; in: *Existence and Faith. Shorter Writings of Rudolf Bultmann*; přel. Schubert M. Ogden (New York: Meridian Books, Inc.), s. 23–34

1994a *Dějiny a eschatologie*; přel. Břetislav Horyna (Praha: Oikúmené)

1994b „K problému demythologisace“; přel. Martin Wernisch, *Reflexe: Filozofický časopis*, č. 11, s. 1–8.

1995 *Ježíš Kristus a mytologie*; přel. Ivo Tretera (Praha: Oikúmené)

DILTHEY, Wilhelm

1992 *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*; Hrsg. von Bernhard Groethuysen. In: *Gesammelte Schriften*, Band 7. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht)

ELIADE, Mircea

1994 *Posvátné a profánní*; přel. Filip Karfik (Praha: Česká křesťanská akademie)

2004 *Pojednání o dějinách náboženství*; přel. Jindřich Vacek (Praha: Argo)

FABINY, Tibor (ed.)

1992 *Literary Theory and Biblical Hermeneutics* (Szeged: Department of English, Attila József University)

GADAMER, Hans-Georg

1965 *Wahrheit und Methode*; 2. vyd. (Tübingen: J. C. B. Mohr)

1999 *Člověk a řeč*; přel. Jan Sokol, Jakub Čapek (Praha: Oikúmené)

GREISCH, Jean

1985 *L'âge herméneutique de la raison* (Paris: Les éditions du CERF)

1995 *Rozumět a interpretovat. Hermeneutické paradigma*; přel. Marcela Sedláčková (Praha: Filozofia)

GRONDIN, Jean

1997 *Úvod do hermeneutiky*; přel. Břetislav Horyna, Pavel Kouba (Praha: Oikúmené)

HEIDEGGER, Martin

1996 *Bytí a čas*; přel. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček, jr., Jiří Němec (Praha: Oikúmené)

HROCH, Jaroslav

1989 *Praxe a tradice. Kritika filozofické hermeneutiky H.-G. Gadamera* (Praha: Academia)

JOHNSON, Roger A. (ed.)

1987 *Rudolf Bultmann. Interpreting Faith for the Modern Era* (London – San Francisco: Collins)

KEARNEY, Richard

1993 „Rozhovor s Paulem Ricoeurem“; *Reflexe: Filozofický časopis*, č. 10, s. 1–26

KENNEDY, Georg A. (ed.)

1989 *The Cambridge History of Literary Criticism* (Cambridge: Cambridge University Press)

KONEČNÁ, Magdalena

2007 *Řeč a rozumění. Poznámky k filozofické a teologické hermeneutice H.-G. Gadamera, G. Ebelinga a E. Fuchse* (Brno: Marek Konečný)

OEMING Manfred

2001 *Úvod do biblické hermeneutiky. Cesty k pochopení textu*; přel. Filip Čapek (Praha: Vyšehrad)

OTTO, Rudolf

1998 *Posvátno. Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*; přel. Jan J. Škoda (Praha: Vyšehrad)

PAINTER, John

1987 *Theology as Hermeneutics. Rudolf Bultman's Interpretation of the History of Jesus* (Sheffield: The Almond Press)

PALMER, Richard E.

1969 *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer* (Evanston: Northwestern University Press)

PIŠTORA, Aleš

2006 „Hermeneutika Rudolfa Bultmanna“; in: Petr Pokorný a kol., *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible* (Praha: Vyšehrad), s. 319–338

POKORNÝ, Petr a kol.

2006 *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible* (Praha: Vyšehrad)

PREMINGER, Alex – BROGAN, T. V. F. (eds.)

1993 *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. (Princeton: Princeton University Press)

SKALICKÝ, Karel

1997 *Hermeneutika a její proměny* (Praha: Ježek)

SMOLÍK, Josef

1993 *Současné pokusy o interpretace evangelia* (Praha: Oikúmené)

STEMBERGER, Günter

1999 *Talmud a Midraš. Úvod do rabínské literatury*; přel. Petr Sláma (Praha: Vyšehrad)

SZONDI, Peter

2003 *Úvod do literární hermeneutiky*; přel. Zuzana Adamová (Brno: Host)

VERNANT, Jean-Pierre

1995 „Frontières du mythe“; rukopis veřejné přednášky přednesené 10. 11. 1995 na FF MU v Brně

